PAGE NO.:
DATE:

NAME = Muta Rohit Dhula Bhai

Sem = CoC sem-1

Roll no = 315

PRN no = COC2025315

subject = Banking and finance

Code = 101

R.D.Muta.

R.D.Mavani

PAGE NO.: 1
DATE:

પ્રશ્ન-૨ : બેંક નો અર્થ સમજી, બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો.

બેંક એ એવી સંસ્થા છે જે નાણા અને તેના વિકલ્પો તથા નાણા સંબંધિત અન્ય સેવાઓ પૂરી પાડે છે. નાણાકીય મધ્યસ્થી તરીકેની ભૂમિકામાં બેંક થાપણો સ્વીકારે છે અને લોન આપે છે. તે થાપણો આકર્ષિત અને સેવા આપવાના અર્થ અને ઉધાર લેનારાઓ પાસેથી વસૂલવામાં આવતા વ્યાજ દ્વારા અથવા સિક્યોરિટિઝ દ્વારા ઊભી થયેલી અમુક વસ્તુના તફાવતમાંથી નફો મેળવે છે.

બધી બેંકો નાણાકીય વ્યવસ્થાપન અને ચેકિંગ અને ક્રેડિટ કાર્ડ જેવા ઉત્પાદનો જેવી સંબંધિત સેવાઓ પૂરી પાડે છે. ઉપરાંત બેંક ધિરાણકારીઓ પણ નાણાં તરીકે સેવા આપે છે એટલે કે ચુકવણી અને વિનિમયનાં સામાન્ય રીતે સ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે.

- ભારતના પરિપેક્ષમાં બેંક એટલે શું?

- ભારતમાં બેંકિંગનું નિયમન બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ હેઠળ થાય છે, આ કાયદામાં બેંક અને બેંકિંગની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે.

- બેંકિંગની વ્યાખ્યા (સેક્શન ૫(૧)):
બેંકિંગ એટલે "લોકો પાસેથી નાણાની થાપણો સ્વીકારવી, જેનો ઉપાડ ધિરાણ (લોન) અથવા અન્યથા ચેકદ્વારા માટે થાય, અને જે થાપણો

R.D.Maam.

માંગણી પર અથવા અન્ય રીતે પરત ચુકવી શકાય અને રોક, ડ્રાફ્ટ, ચેકર અથવા અન્ય રીતે ઉપાડી શકાય" આ વ્યાખ્યા બેંકની પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે વ્યાપક સ્વીકાર્યતા અને દિવાળા આપવાને આવરી લે છે.

- બેંકિંગ કંપની (કલમ 5(c)):-

બેંકિંગ કંપની એટલે એવી કંપની ભારતમાં બેંકિંગનો વ્યવસાય કરે છે, એટલે કે ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા મુજબની પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન હોય.

- રીઝર્વ બેંક :-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા એક્ટ 1934 ની બીજી અનુસૂચિમાં સૂચિબદ્ધ બેંકોને રીઝર્વ બેંક કહેવાય છે. આ બેંકમાં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, નેશનલાઈઝ્ડ બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકોનો સમાવેશ થાય છે.

- નોંધ :-

બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1949 માં "બેન્ક" શબ્દની સીધી વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી પરંતુ બેંકિંગની પ્રવૃત્તિઓ અને બેંકની ભૂમિકા સમજવામાં આવી છે.

R.D.Mutu.

બેંકના વિવિધ પ્રકારો :-

બેંકના વિવિધ પ્રકારો નીચે મુજબ છે :

1. કેન્દ્રિય બેંકો
2. વાણિજ્ય બેંકો
2. સહકારી બેંકો
3. પ્રાદેશિક ગ્રામિણ બેંકો (RRBS)
4. વિકાસ બેંકો
5. વિદેશી બેંકો
6. વિશેષિત બેંકો
7.

બેંકના વિવિધ પ્રકારો સમજાવો :

2. વાણિજ્યિક બેન્ક :

વાણિજ્યિક બેંક એ એક પ્રકારની નાણાકીય સંસ્થા છે જે સામાન્ય લોકો માટે નાણાં જમા કરવા અને ઉપાડવા લોકોને માટે લોન આપવા અને સાથે અન્ય પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત તમામ કામગીરી કરે છે. આ બેંકો નફો કરતી સંસ્થાઓ છે અને ફક્ત નફો કમાવા માટે જ વ્યવસ્થા કરે છે.

વાણિજ્યિક બેંકના બે મુખ્ય વિભાગો છે ધિરાણ અને ઉધાર બેંક થાપણો મેળવે છે અને વ્યાજ (નફો) મેળવવા માટે વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સને નાણાં આપે છે. બેંક થાપણદારોને જે વ્યાજ દર આપે તેને ઉધાર દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જ્યારે બેંક જે દરે નાણા ઉધાર આપે છે તેને ધિરાણ દર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

વાણિજ્યિક બેંકોના પ્રકાર :

1. ખાનગી બેંક
2. જાહેર બેંક
3. વિદેશી બેંક

વાણિજ્યિક બેંકોના કાર્યો :

મુખ્ય કાર્યો

1. ધિરાણ આપવું
2. થાપણો સ્વીકારવી.

ગૌણ કાર્યો

1. એજન્સી કાર્યો
2. સામાન્ય ઉપયોગી કાર્યો

વાણિજ્યિક બેંકોનું મહત્વ :

1. રોકડ પ્રવાહ જાળવી રાખે છે.
2. અર્થતંત્રને વેગ આપે છે.
3. વેપારને સરળ બનાવે છે.
4. બચત અને રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

ભારતમાં વાણિજ્યિક બેંકોના ઉદાહરણો

1. સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા
2. બેંક ઓફ બરોડા
3. આઈ.સી.આઈ.સી.આઈ. બેંક
4. એક્સિસ બેંક

PAGE NO.: 5
DATE:

2. સહકારી ગ્રાહક :-

પ્રસ્તાવના :- સમગ્ર વિશ્વમાં આજે સહકારી પ્રવૃત્તિ ભેવા મળે છે.

દેશમાં કોઈ પણ વિચારસરણીની વ્યવસ્થા હોય પણ સહકારી ક્ષેત્ર તમામમાં ભેવા મળે છે.

સહકાર (સાર્વિક ક્ષેત્રે) : સ્વતંત્ર માટે લોકો હેતુ રચવામાં આવતા વેપારી સંગઠનનું એક સ્વરૂપ સહકારી સંગઠન. વ્યક્તિગત માલિકી, ભાગીદારી પેઢી સંયુક્ત મૂડી કંપની કે રાજ્યસંચાલિત વેપારી, ઔદ્યોગિક સાહસો જેવું જ એક ધંધાદારી સાહસ છે. જેનો તેના ઉદ્દેશો અને કાર્યપદ્ધતની બાબતમાં તે પણ અન્ય ધંધાદારી સંગઠનોથી જુદું પડે છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં ૧૮૪૪ માં સ્થાપેલા અને રોચ્ડેલ પ્રણેતાઓને કારણે જાણીતા રોચડેલ પાયોનીયર્સ ની ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ થયો. તેમાં શરૂમાં ૨૮ સભ્યો જોડાયેલા. જેમણે પ્રત્યેકે એક એક પાઉન્ડ રોકીને ૨૮ પાઉન્ડનું શેરમંડોળ ભેગું કરેલું. સહકારી ધોરણો અસ્તિત્વમાં આવેલી આ એક ગ્રાહક સ્ટોર હતી. શરૂમી સદીમાં કે પછીમાં વેપારીઓ અને ઉત્પાદકો વિવિધ રીતે ગ્રાહકોનું શોષણ કરતા હતા. તેમાંથી ગ્રાહકોને બચાવી કાઢવાના ઉદ્દેશથી સહકારી ગ્રાહક પ્રવૃત્તિ થઈ હતી. આ માટે સહકારી ગ્રાહક ચળવળે ગ્રાહકોને વાજબી ભાવે સાચા તોલમાપ સાથે સારી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ પૂરી પાડવાની નીતિ અપનાવી. આ ચળવળનો જેમી સ્કીડન વગેરે અન્ય ઈટલાડ દેશોમાં પણ પછીનાં વર્ષોમાં ગ્રાહક સહકારી પ્રવૃત્તિ વિસ્તરી.

R.D. Mavia

સહકારના પાયાના સિદ્ધાંતો:

1. સ્વૈચ્છિક અને ખુલ્લુ સભ્યપદ
2. સભાસદોની આર્થિક સહભાગીદારી
3. સહકારી સંસ્થાઓ વચ્ચે સહકાર
4. સ્વાયત્તા અને સ્વતંત્રતા
5. સભાસદોનો લોકશાહી અંકુશ
6. શિક્ષણ તાલીમ અને માહિતી
7. સમાજ પ્રત્યે ઉત્તરદાયિત્વ

સહકારી બેંકિંગનું માળખું

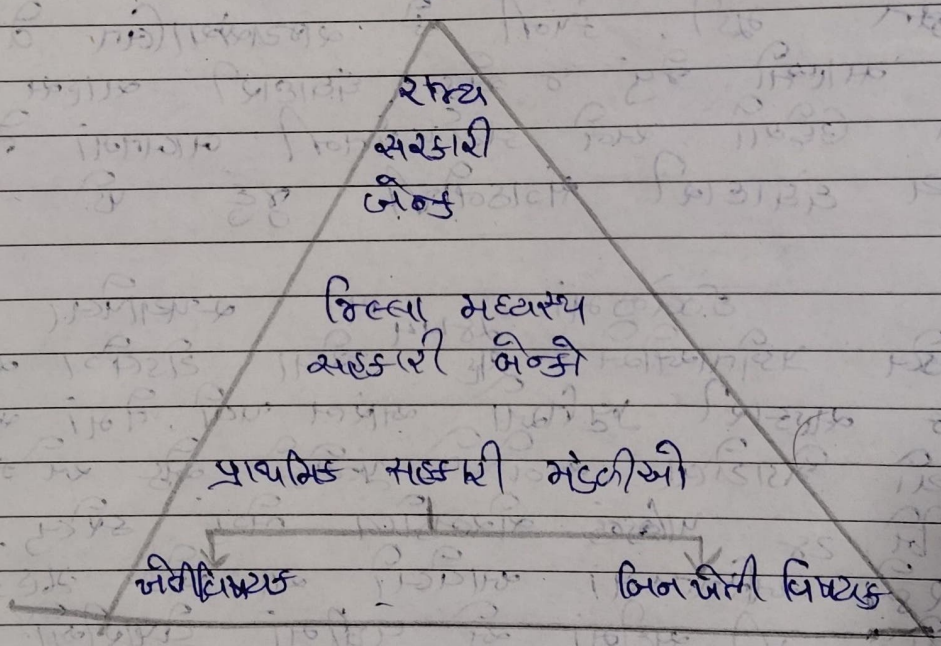

સહકારી બેંકોનું મહત્વ:

1. નાણાકીય સમાવેશ
2. કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે સમર્પણ
3. સમુદાય સશક્તિકરણ
4. આર્થિક વિકાસ

R.D. Mutta

PAGE NO.: 7
DATE:

પડકારો અને નબળાઈઓ:

૧. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ
૨. મર્યાદિત સંસાધનો
૩. શાસનના મુદ્દાઓ
૪. સ્પર્ધા

ભારતમાં ટોચની સહકારી બેંકો:

૧. સારસ્વત સહકારી બેંક
૨. કોસ્મોસ કોઓપરેટિવ બેંક
૩. શામરાવ વિઠ્ઠલ કોઓપરેટિવ (SVC)
૪. અભ્યુદય કોઓપરેટિવ બેંક
૫. ભારત કોઓપરેટિવ બેંક
૬. પાટણ જનતા સહકારી બેંક (TJSB)
૭. કાનપુર કોમર્શિયલ કોઓપરેટિવ બેંક

નિષ્કર્ષ :-

ભારતમાં સહકારી બેંકો નાણાકીય સમાવેશ પ્રોત્સાહન આપવા અને ગ્રામીણ અને શહેરી સમુદાયો ટેકો આપવા માટે અનિવાર્ય છે. સહકાર અને પરસ્પ લાભના સિદ્ધાંતોમાં મૂળ ધરાવતા તેમના સભ્ય સંચાલિત મોડેલ તેમને વાણિજ્યિક બેંકોથી અલગ પાડે છે. નાણાકીય અનિયમિતતાઓ અને શાસનના મુદ્દાઓ જેવા પડકારો હોવા છતાં, તેઓ નાના વ્યવસાયો અને વંચિત વસ્તીની સંસ્કાર બનાવવા માં તેમની ભૂમિકા ચાલુ રહી છે. અને તે પછી આર્થિક વિકાસ અને સમુદાય વિકાસને પ્રોત્સાહન આપશે. 2025